

medi@dk

Forslag til en materialesamling om de danske mediers historie

KLAUS BRUHN JENSEN

De mediehistoriske projekter i Norden i de seneste år (Jensen, 1998) har bl.a. dokumenteret, på hvilke måder massemedierne er blevet en del af den moderne periodes kultur i videste forstand – dens udtryksformer, processer og strukturer. I løbet af de sidste ca. 150 år er de informationer og fortællinger, som formidles gennem medierne – bøger, aviser, ugeblade, film, radio, tv og computere – blevet en uadskillelig del af såvel hverdagen som samfundets institutioner. Imidlertid har de kulturhistoriske standardværker som oftest lagt vægten på enten fin-kultur eller folkløse. Ligeledes har de tilgængelige kilde- og materialesamlinger til det videre arbejde med 'kultur' inden for forskning og undervisning været mangelfulde eller ensidige med hensyn til mediernes betydning. Denne artikels formål er at præsentere et forslag til en materialesamling, der kan bidrage til en mere alsidig forståelse af kultur-begrebet i undervisningssystemet og offentligheden samt understøtte den videre forskning i medie- og kulturhistorie.

Forslaget vokser umiddelbart ud af *Dansk Mediehistorie*, Bind 1-3 (DM) (Jensen, 1996-97), som giver den første samlede fremstilling af mediernes udvikling og betydning for dansk kultur. En af planerne i forskergruppen bag DM har været at gøre dele af det bagvedliggende originalmateriale tilgængeligt for en større kreds af læsere og brugere. I modsætning til f.eks. (dansk) litteratur eller billedkunst er denne mere populære del af kulturarven kun med besvær (f.eks. gennem udlån af æl-

dre aviser til biblioteks-læsesale) eller slet ikke (f.eks. er Statens Mediearkiv for radio og tv lukket for offentligheden) tilgængelig for studerende eller en bredere offentlighed. Den oprindelige plan var at samle fyldige eksempler fra forskellige medier, genrer og perioder på en cd-rom, der hermed kunne komme til at udgøre et 'Bind 4' i DM.

Imidlertid har det vist sig, at denne plan ikke kan realiseres på nuværende tidspunkt. Årsagen skal søges i et samspil af omstændigheder: De høje udgifter til copyright for især nyere medieindhold; de forholdsvis store udgifter til produktion af et fleksibelt interface; og – sammenholdt hermed – det begrænsede dansksprogede marked. Med denne artikel publiceres idéen og er dermed til rådighed, når den forhåbentlig på et senere tidspunkt bliver økonomisk og teknologisk realisabel. Artiklen gennemgår først elementer og en mulig struktur i materialesamlingen, og diskuterer derefter nogle valgmuligheder med hensyn til dens teknologiske udformning samt dens målgruppe.

Indhold og struktur

En anvendelig materialesamling må indeholde et fyldigt materiale i form af tekst, lyd og billede, som understøttes af realkommentarer, fortolkninger og perspektiveringer. En hensigtsmæssig struktur vil være tre moduler, der forbindes som hypertext. De tre moduler indeholder: Primærmaterialer i form af eksempler på medier og genrer fra mediehistoriens forskellige perioder, med hovedvægten på perioden fra ca. 1840, alt med tilknyttede realkommentarer; den forklarende og fortolkende tekst fra DMs tre bind; og en søgestruktur, der forbinder de to øvrige elementer, og som kan tage udgangspunkt i DMs regi-

Institut for film- og medievidenskab, Københavns universitet, Njalsgade 80, DK-2300 København S, kbj@coco.ihu.ku.dk

ster, hvor bl.a. alle omtalte personer og titler er dokumenteret.

Primærmaterialer

Eksempelmaterialet følger *Dansk Mediehistories* opdeling i perioder og medier. Perioderne er: 'Mediernes forhistorie' frem til 1840; 1840-1880; 1880-1920; 1920-1960; og 1960-95(98). Medierne er: Bøger, aviser, ugeblade (og andre periodica), plakater, tegneserier, film, radio, tv, video og computere. Hertil kommer emnekredsene musik og reklame, der i særlig grad går på tværs af medierne.

Bøger. Hovedvægten lægges for det første på ændringer i format, layout og forsider. Formålet er at understrege bogens udvikling som medie, og ikke blot som en neutral container for fiktion eller fakta. For det andet præsenteres eksempler især på populærlitteraturens hovedgenrer, bl.a. sammenholdt med (den samme) litteratur i ugebladene og med den (delvis overlappende) 'fine' litteratur. I et vist omfang inddrages eksempler på bogen som fakta-medie og brugen af illustrationer.

Aviser. Eksemplerne skal specielt vise tre ting: De store forandringer i formater fra 1700-tallet til i dag; de ændrede redigeringsprincipper, fra spalte-til side-redigering, med et voksende antal foto-illustrationer fra begyndelsen af 1900-tallet; og udviklingen af nye genrer, fra afhandlingen og referatet til reportagen og interviewet. Det er en særlig pointe, at eksemplerne – i modsætning til tidligere samlinger på dette område (f.eks. Andersen et al., 1980) – både skal klargøre en hel avis' opbygning (til gennemblæring på skærmen) og den enkelte artikels form.

Ugeblade. Periodica er særlig dårligt tilgodeset i tidligere forskning og undervisningsmaterialer. Udvalget skal belyse udviklingen fra (lærde) specialiserede tidsskrifter til (folkelige) brede ugeblade for hele familien – og tilbage igen mod mere specialiserede magasiner. Ligesom i avisernes tilfælde skal eksemplerne give et indtryk både af et helt ugeblads opbygning på forskellige tidspunkter og af de skiftende genrer inden for oplysning og underholdning. Et særligt element må være udviklingen af billedsiden, fra træsnit via xylografi til fotografi – en udvikling, der genfindes i avisen, men som er særlig markant i ugebladene.

Plakater. Plakater er et noget overset medie, specielt som et middel til hurtig kommunikation i byens hverdagsliv. Denne del af materialesamlingen udbygger eksemplerne fra DMs 'klummer' ("På plakaten") og kan bl.a. trække på et nyligt standardværk om den danske plakat (Dybdahl, 1994).

Tegneserier. Som kulturform befinder tegneserien sig i en gråzone mellem en genre inden for tegnekunsten og et egentligt medie. I denne sammenhæng behandles den formentlig mest hensigtsmæssigt som et medie med to former – striben og albummet. Hovedvægten lægges på de markante danske bidrag til tegneseriens udvikling, med udblik til internationale forbilleder og paralleller.

Film. På grund af især levende billeders omfang i bits – uanset det medie, der vælges til lagring og transmission af materialesamlingen – vil det med de nu kendte teknologier være nødvendigt af udvælge relativt korte sekvenser fra repræsentative danske og til dels udenlandske værker, fra stumfilmsperioden til i dag. Dette udvalg kan kombineres med (serier af) still-billeder og med detaljerede henvisninger til andre prototypiske film, som er tilgængelige på video til køb eller udlån, eller som jævnlige vises f.eks. i filmklubber og på visse tv-kanaler.

Radio. I første omgang må det afklares nærmere, hvor store dele af specielt de tidlige perioders udsendelser der stadig findes i arkiverne. I det omfang optagelser er bevaret, dækkes radioens historie for det første gennem klip fra væsentlige genrer – nyheder, dramatik, radiomontager, koncerter, etc. – eventuelt kombineret med illustrationer bl.a. af de optrædende i studiet. For det andet gives der især for de seneste årtier eksempler på opbygningen af radioens indhold i sammenhængende 'flader'. Endelig for det tredje er radioen et af de medier, hvor andre stemmer end de rigsdanske først kommer til orde igennem regional- og lokalradio; et udvalg af disse inkluderes.

TV og video. Ligesom for radioens vedkommende er store dele af fjernsynets udsendelser gået tabt, og der forestår et udredningsarbejde om bestanden. Også for tv's vedkommende dækkes så vidt muligt de væsentligste genrer, fladerne samt de forskellige niveauer i tv-systemet – lokal-tv, landsdækkende kanaler og transnationalt satellit-tv. Ligesom for filmens vedkommende vil det være nødvendigt at udvælge sekvenser, der kan suppleres med still-billeder samt henvisninger til visse udsendelser, som er tilgængelige på kommercielle videoer. Endvidere er der mulighed for at illustrere f.eks. det omstridte spørgsmål om beskæring af film til bestemte tv- og video-formater med konkrete eksempler.

Computere. Computerens status som medie belyses dels med udviklingen fra batch-processering via kommando-linier til 'vinduer', dels med eksempler på de mest alment udbredte anvendelser og genrer i dag – fra tekstbehandling og regneark,

til computerspil, e-post og World Wide Web. En særlig pointe i eksemplerne vil være forbindelseslinierne fra bl.a. film og tegneserier til computers udtryksformer. Igen kan det være hensigtsmæssigt at kombinere eksempler i form af stills og grafik med henvisninger til hele prototypiske programmer, som er tilgængelige andetsteds.

Reklame. På tværs af de enkelte medier har reklamen spillet en afgørende rolle for deres opbygning og forandringer. Ligeledes kan reklamens æstetik spores i en række andre genrer. Der gives eksempler både på reklamens udformning og karakteristiske temaer i forskellige medier frem til tv-reklamen, og på forbindelseslinierne mellem reklame og andre typer af medieindhold.

Musik. Musikken er en af de overhørte og kun delvis udforskede sider ved de moderne medier. I denne sammenhæng lægges hovedvægten i eksemplerne på emner som grammofonmusik i radioen og underlægningsmusik i lydfilmen, med tilbageblik til folkelige sangtraditioner i form af bl.a. skillingsviser, og med fremblik til de ungdomskulturer, der først og fremmest har udtrykt sig gennem musik.

Sekundærmaterialer

En fremstilling og analyse af de danske mediers udvikling foreligger allerede i DMs tre bind. Denne beskrivende, fortolkende og perspektiverende tekst kan overføres til materialesamlingen sammen med værkets illustrationer. Det vil være naturligt, at de tekster og billeder fra DMs enkelte perioder, der behandles i værket, så vidt muligt også inkluderes i materialesamlingen. Forbindelseslinierne mellem primær- og sekundærmaterialer, medier og perioder, værker og producenter, etableres gennem en søgestruktur:

Søgestruktur

Den nærmere opbygning og implementering af en søgestruktur må afhænge af en udredning af mulighederne inden for den teknologi, der vælges (se nedenfor). En grundstruktur foreligger allerede i DMs register, som foruden henvisninger til personer og titler indeholder en systematik med underinddelinger for f.eks. avistyper, filmgenrer og publikumsgrupper. På den ene side skal den valgte struktur give mulighed for at søge og sammenligne forskellige tekster og emner inden for materialesamlingen; på den anden side skal strukturen etablere en række systematiske og tematiske forbindelseslinier mellem primærmaterialerne og DM-teksten. Des-

uden udgør realkommentarerne en tredje database, der skal integreres med materialesamlingens to hovedelementer.

Andre elementer

Endelig vil det forøge brugsværdien af materialesamlingen som en ressource i undervisning og forskning, hvis den inkluderer en sektion med supplerende oplysninger og henvisninger til organisationer på mediefeltet, inklusive hvad man kunne kalde 'medier om medier': Arkiver, biblioteker, samlinger og andre institutioner, der udlåner og formidler materiale, men også relevante interesseorganisationer og oplysningsforbund. Herudover indlægges af hensyn til anvendelsen af materialesamlingen i videre forskning en artikel (Jensen, 1998), der sammenfatter erfaringerne fra arbejdet med DM i en oversigt over 'blinde pletter' på mediehistoriens landkort.

At vælge medie

Teknologier og organisationer

Som nævnt indledningsvis har det vist sig ikke at være praktisk muligt at udgive den skitserede materialesamling på cd-rom, der p.t. er den mest nærliggende teknologi. Der er tale om en situation, hvor medieforskningen selv støder mod de teknologiske og økonomiske grænser, som den normalt gør til genstand for analyser.

Med henblik på fremtidige initiativer er der mindst to faktorer at tage hensyn til. For det første vil der sandsynligvis være flere forskellige teknologiske valgmuligheder. Mens en cd-rom er udtryk for en 'pakke-løsning' – en *fysisk distribution* af en struktureret mængde audiovisuel software – giver Internettet, specielt hvad der i dag kendes som World Wide Web, mulighed for en 'net-løsning' – en mængde software, der løbende kan struktureres og gøres tilgængelig i kraft af netværks *distribuerede fysik*. I begge tilfælde vil der fortsat være betydelige udgifter forbundet med copyright og design af interface. Men i det sidste tilfælde – net-løsningen – er det i det mindste muligt, at omkostningerne kan begrænses noget ved en ændret, virtuel distributionsform; det er ligeledes muligt, at der kan opstå stordrift-fordele, når Internettet efterhånden finder sin form som rammemedie, og bl.a. kan give plads til nichemedier såsom forskningspublikationer.

For det andet må valget af teknologi afhænge af samarbejds mulighederne med organisationer både

inden for og uden for medierne. Efterhånden som information i bredeste forstand i stigende grad lagres digitalt, vil der formentlig ske en konvergens mellem massemedier og forlag, men også mellem museer og biblioteker. Hvilken form dette sker i, har vidtrækkende økonomiske og politiske implikationer: I hvilket omfang vil adgangen til fortiden blive styret af et princip om public service? For medieforskningen vil det være væsentligt at afklare samarbejds- og alliancemuligheder i den nuværende fase, hvor en ny infrastruktur fastlægges. De mulige partnere strækker sig fra medier og forlag, via bl.a. Statens Mediearkiv og Dansk Pressemuseum, til fonde, råd og ministerier inden for forskning og undervisning. I dette perspektiv kan en materialesamling om dansk mediehistorie betragtes som et mindre, omend vigtigt spin-off produkt.

Målgruppe

Den centrale målgruppe for en materialesamling vil formentlig – uanset de teknologiske valg – være uddannelsessystemet, herunder det ekspanderende voksenuddannelsesområde, inklusive efteruddannelse og højskoler. Uanset definitionerne af (efter-

uddannelse i et fremtidigt informationssamfund er det vanskeligt at forestille sig, at medierne ikke skulle få central og stigende betydning på dette område.

Materialesamlingens anvendelighed vil være dobbelt, dels som en kilde til bestemte begivenheder og temaer, der har afspejlet sig i medierne; dels som et redskab til arbejdet også med medierne selv som et afgørende moderne kulturudtryk. I denne sidste henseende bliver medierne gradvis en stadig mere integreret del af undervisningen på de fleste niveauer, uanset at de fleste medieforskere nok både fagligt og kulturpolitisk kunne ønske sig en hurtigere ligestilling mellem bogen og andre medier. Historien arbejder for medierne.

Endelig for den alment interesserede mediebruger kan en materialesamling om mediehistorien tilbyde et perspektiv på hele kulturhistorien, som supplerer og korrigerer tidligere standardværker inden for bl.a. litteratur og billedkunst. Med en netløsning vil der endvidere være mulighed for en løbende opdatering og revidering af historien. Medier er et middel til refleksion over verden og hverdagen; materialesamlinger er et middel til den videre refleksion over medierne.

Referencer

Andersen, L. et al. (red.) (1980). *Massekommunikation og offentlighed*. Århus: Modtryk.
Dybdahl, L. (1994). *Den danske plakat*. København: Borgen.

Jensen, K.B. (red.) (1996-97). *Dansk Mediehistorie*. Vols 1-3. København: Samlerens Forlag.
Jensen, K.B. (1998). Hvad man ikke ved: Dagsorden for forskning i (dansk) mediehistorie. *Nordicom-Information*, 20(1-2).